

# ХЪРВАТИТЕ И СЪДБАТА НА БЪЛГАРИТЕ В ОДРИНСКА ТРАКИЯ 1912-1913 г.

*Проф. дин Светлозар Елдъров,  
Институт за балканистика с Център  
по тракология – Българска академия на науките*

През 1912-1913 г. Балканската война приковава вниманието на Европа и света и не го изпуска нито за миг още от кризисното навечерие чак до драматичната развръзка, когато България се срива от пиедестала на славата до окаяното падение на катастрофата. Това в най-голяма степен се отнася за онези държави и народи, които са в непосредствена близост да епицентъра на събитията. Най-заинтересовани сред тях са може би хърватите. Заради дълбоките исторически връзки и традиционните славянофилски чувства, които свързват двата народа, те всецяло подкрепят победния поход на войските на Балканския съюз и болезнено изживяват крушението на България. За разлика от други по-далечни наблюдатели, които не виждат – или се правят, че не виждат – катастрофалните последици на Втората балканска или Междусъюзническата война, най-вече разорението на Одринска Тракия, хърватите не само забелязват трагедията на тракийските българи, но и надигат глас в тяхна подкрепа.

В настоящата статия си поставям за цел да осветля отношението на хърватите към Балканската война изобщо и към съдбата на българите в Одринска Тракия в частност на основата на мои лични изследвания в архиви и библиотеки в Загреб, осъществени в последните двадесет години в качеството ми на участник и ръководител на съвместни проекти с колеги от научни звена на Хърватската академия на науките и изкуствата.

Отзвукът на Балканската война сред хърватската обществено-ност през 1912-1913 г. може да се разбере по-пълно и исторически по-правилно, ако се сравни с реакцията ѝ по време на Сръбско-българската война от 1885 г. Тогава всички хървати, без разлика на политически пристрастия, както и целият хърватски печат, твърдо и безрезервно застават на страната на България. Не само опози-

ционните, национално ориентирани вестници, сред които изпъква органът на Партията на правото или т. нар. „праваши“, в. „Слобода“ (преименуван от началото на 1886 г. в „Хърватска“), но и проправителственият австрофилски печат, начело с казионния „Народне новине“, тогава порицават поведението на Сърбия като акт на предателство спрямо славянската взаимност. Затова и информацията за военните действия, която достига до хърватското общество, извън меродавните европейски телеграфни агенции, е почерпена в голяма степен от български източници – чрез препечатване или преразказване на хрониките от българските вестници, по писмата на българи и хървати от България, или, най-вече, от кореспонденциите на специалния дописник на в. „Хърватска“ Крунослав Херуц, който воюва за българската кауза едновременно на три фронта – като кореспондент на хърватски вестник, като активист на най-патриотичната хърватска Партия на правото и като доброволец в българската армия.<sup>1</sup>

Така през 1885 г. в хърватската общественост се утвърждава един политически критерий, който води началото си от времето на Руско-турската война от 1877-1878 г. Освобождението на България, териториалното разширение на Сърбия и Черна Гора и нарастването на политическата тежест на Русия в развитието на европейските въпроси вдъхват надежда у хърватските елити и сред народните низини, че славянската идея е пътят, по който ще бъде осъществен и техният политически идеал – териториалната интеграция на всички хърватски земи и политическият им суверенитет под или извън короната на Хабсбургите.

По силата на този славянофилски критерий, когато избухва Сръбско-българската война, сред хърватската общественост спонтанно възниква благотворителна акция за събиране на пари в полза на ранените български войници под мотото: „За българските юнаци, ранени от кръвожадното оръжие на изменниците на славянството и предателите на братството“. Пак по същия този славянофилски критерий, само една година след Сръбско-българската война и България е порицана, единодушно и категорично, от цялото хърватско общество, като изменница на славянството, заради дързостта ѝ да се опълчи на Русия, или по-право срещу руската имперска политика, която игнорира бъл-

<sup>1</sup> Елдъръв, С. Нашият специален дописник съобщава. Хърватският кореспондент и доброволец Крунослав Херуц за България и българите. София, 2005.

гарските национални интереси.<sup>2</sup>

През първото десетилетие на ХХ век тази славянофилска нагласа на хърватското общество претърпява нова и донякъде парадоксална метаморфоза във вътрешно и външно-политически план. В сферата на вътрешната политика тя намира конкретна политическа реализация чрез създаването на т. нар. „хърватско-сръбска коалиция“, която през 1906 г. печели изборите и формира правителството на Хърватската бановина. Независимо дали е на власт или в опозиция, хърватско-сръбската коалиция все повече завоюва симпатиите на хърватската общественост и монополизира и канализира нейните славянофилски тежнения. Парадоксалното е, че от славянската идея изобщо и от идеята за южнославянска взаимност в частност се отдръпва политическата сила, която първа я развива като знаме в Хърватия – Партията на правото.

Във външнополитически план славянофилската идея се разгръща в рамките на неославизма, чиято основна цел е културното и икономическото сближаване на славянските народи с по-далечна перспектива за политическо сътрудничество и интеграция. Крайният продукт на неославизма би следвало да се прояви в реконструирането на славянската взаимност под формата на цивилизационна общност, способна да играе равностойна роля по отношение на германската, романската и англосаксонската цивилизация в Европа и света. Както се вижда – грандиозен проект, обречен на гибел още преди да бъде роден заради непримиримите противоречия между славянските страни и народи и най-вече заради неспособността на Русия да оглави неославянското движение, тъй като самата тя политически потиска и културно игнорира славянски народи, като поляците и украинците например.

Идеологическото и организационното кристализиране на неославизма минава през различни инициативи, увенчани със Славянския събор в София през 1910 г. На регионално подравнище в рамките на Балканския полуостров славянофилската идея се развива като идея за южнославянско разбирателство и взаимност и дава живот на широко рекламирани манифестации – разменени гостувания на студенти, общи художествени изложби, съвместни литературни сборници, редовни гимнастически събори.<sup>3</sup>

---

2 Елдърв, С. Хърватската общественост и Балканската война. – В: Клио. Сборник в чест на 65-годишнината на ст.н.с. Милен Куманов. София, 2008, с. 503.

3 Лазарова, Е. Славянското движение в България. София, 1997, с. 143-155.

Културното сближаване на южнославянските народи се развива във възходяща градация и някак неусетно притъпява политическите сетива на обществеността в съответните страни, които все по-малко обръщат внимание на обстоятелството, че точно тогава сръбската пропаганда в Македония ескалира в своята въоръжена форма, а в Хърватия овладява все нови и нови територии, като подравя основите на хърватския национализъм с идеята за т. нар. двуединен сръбско-хърватски народ. Докато в България и в Хърватия обаче има политически сили, които се противопоставят на неославянското движение, като Либералната партия на д-р Васил Радославов у нас или Партията на правото при хърватите, в Сърбия всички политически сили твърдо и единодушно застават зад идеята на неославизма. Само че с една съществена разлика: на второто, регионално подравнище, те полагат големи усилия и в крайна сметка успяват да употребят идеята за южнославянската солидарност за осъществяване на своя великосръбски проект. Балканската война през 1912-1913 г. и особено нейният епилог в лицето на Междусъюзническата война бележат решителния преход в този процес – елиминирането на България от културната, икономическата и политическата интеграция на южните славяни, както впрочем и става през 1918 г. със създаването на Сръбско-хърватско-словенското кралство, от 1929 г. преименувано на Кралство Югославия.

Въпреки новите политически тенденции, които навлизат в хърватското общество, мнозинството от хърватите продължава да храни симпатии към българите. Освен със спомена за Сръбско-българската война, цяло едно поколение израства с хърватския превод на романа „Под игото“ на Иван Вазов, в чийто предговор като мото стоят думите на Патриарха на българската литература: „Близки по език, по кръв, по душа, ние, българи и хървати, по-лесно и по-дълбоко от всеки други се разбираме, по сме способни да си преживяваме и прочувствуваме взаимните национални ламтежи, тъги и минало“.<sup>4</sup>

По време на Балканската война хърватската общественост има възможност, пак с помощта на българите, да научи още един урок – че дори и най-дребните събития могат да имат значими последици. Тази социологическа закономерност най-силно се проявява в Загреб. Едва ли дотогава някой загребчанин сериозно се е за-

<sup>4</sup> Иван Вазов. Събрани съчинения. София, 1979, Т. 21, с. 219-220.

мислял дали има връзка между саможертвата на едни и благоденствието на други, възможно ли е някакво далечно бойно поле да се отрази директно на собствената му трапеза и може ли една героична постъпка да ликвидира цял стопански отрасъл. Една седмица след обявяването на общата мобилизация в България тези въпроси не само стават актуални за повечето от пълнолетните жители на Загреб, но и попадат в дневния ред на градската управа. И всичко това само заради българските градинари, които нито за миг не се поколебават да изпълнят своя отечествен дълг – да постъпят в българската армия!

Според преброяването през 1910 г. в Хърватия живеят 321 българини. Както показва статистиката, само за десет години от предишното преброяване техният брой се е удвоил (154 през 1900 г.). Близо половината от тях – 126 души – населяват чертите на града, а повечето от останалите близката околност.<sup>5</sup> В мнозинството си те са градинари, от чийто труд изцяло зависи снабдяването на хърватската столица със зеленчуци. Загребчани с готовност търпят този монопол – никой тогава не може да конкурира българските градинари в производството на домати, краставици, чушки и всички други блага на зеленчуковата градина и не всяка столица може да си позволи този лукс. Щом Виена и Будапеща обаче могат, защо да не може и Загреб!<sup>6</sup>

На 26 септември / 9 октомври 1912 г. на Главни колодвор (Централната гара) в Загреб се събират около 200 българи, повечето градинари и по-малко студенти, които се завръщат в Родината, за да заемат своите мобилизационни назначения или да постъпят като доброволци в българската армия. Предупредени от сутрешните вестници, хиляди загребчани се стичат да изпратят своите съграждани и приятели. В Загреб остават само най-възрастните и най-младите, които не подлежат на мобилизация.<sup>7</sup>

Жителите на града и градската управа осъзнават последиците на събитието едва когато отсъствието на българските градинари става причина за възникване на остра продоволствена криза. Ако войната не приключи скоротечно, цял един град от 80 000 души остава без зеленчуци! Впрочем точно тогава плъзва именно такъв слух – че българските градинари няма да се върнат, а ще предпо-

5 Hrvatska, N 308, 12.XI.1912.

6 Гласнова, Д. Българските градинари в Хърватия. София, 2019.

7 Hrvatska, N 280, 27.IX.10.1912; Obzor, N 285, 16.X.1912.

четат да останат в своето териториално увеличено, прославно и проспериращо отечество. По този повод в Градския съвет се провеждат няколко тягостни заседания, нагърбили се с нерешима задача – да намерят алтернативен вариант за снабдяване със зеленчуци. Кризата е решена от самите градинари – те уведомяват градската управа с писма или чрез свои приятели, че не само ще се върнат в Загреб, но и ще купят още земя, за да разширят своето производство. И наистина, през ранната пролет на 1913 г. първите демобилизирани градинари започват да се връщат, за голямо облекчение на загребчани.<sup>8</sup>

Така, благодарение на българските градинари, поне за жителите на Загреб Балканската война, въпреки че е общо дело на народите, страните и войските на съюзниците от Балканския съюз, до голяма степен пак минава под знака на България и българите.

На 20 октомври / 2 ноември 1912 г. в Загреб е учреден Граждански комитет, който да организира и централизира събирането на помощи в полза на воюващите страни от Балканския съюз. Той се състои от 28 души, известни професори, лекари, адвокати и общественици, сред които се открояват имената на градоначалника Янко Холяц, богатия земевладелец барон Владимир Туркович, историка Тадей Смичиклас, бившия председател на Върховния съд Владимир Мажуранич и др. Комитетът получава разрешение от властите да събира парични помощи в полза на Червения кръст в продължение на 60 дни. Още на другия ден в Загреб е пръснат специален позив, който приканва гражданите да се включат в благотворителната акция и да внасят сумите в няколко конкретно посочени банки.<sup>9</sup>

Позивът на Гражданския комитет, публикуван и във в. „Обзор“, се отличава с един нюанс, който много добре илюстрира двете противостоящи си тогава политически тенденции в хърватското общество – славянофилската и националната, респективно проюгославската, като плод на целенасочена сръбска пропаганда, и българофилската, като остатък от старите симпатии и връзки. Документът донякъде отразява първата, доколкото сърбите и черногорците са изведени на преден план в качеството им на „наши хърватски еднородни и еднокръвни сръбски братя“, а българите са наредени след тях в по-скромното амплуа на „наши славянски братя“. На същата

<sup>8</sup> Obzor, N 59, 1.III.1913.

<sup>9</sup> Hrvatska, N 301, 4.XI.1912.

страница на вестника обаче е публикувано едно стихотворение за войната от автор, подписан с инициалите Д.В.З. Може би защото е писано спонтанно, то е по-искрено от официалния документ на Гражданския комитет и демонстрира старите българофилски чувства, които очевидно още не са угаснали в сърцата на хърватите. Стихотворението впрочем е озаглавено „Шуми Марица“, а популярният стих от българския национален химн, добил невероятна популярност в Хърватия през 80-те години на XIX в., се повтаря в края на всяка строфа и като рефрен.<sup>10</sup>

Независимо какви симпатии хранят отделните граждани, политически партии или обществени организации, всички откликват сърдечно и щедро на благотворителната акция. Със свои самостоятелни инициативи се включват и различни дружества. Хърватската секция на Съюза на южнославянските художници „Лада“ организира благотворителен търг. В един безвъзмездно отпуснат от собственика салон са изложени 37 платна, гравюри и плакети от най-известните хърватски майстори, като Отон Ивекович, Бела Чикош, Роберт Фрагеш, Фердо Ковачевич и др. Още в първия ден по-голямата част от експонатите вече са изкупени. Изложбата продължава цяла седмица, като успява да пласира почти всички произведения с общ приход от 2 200 куни.<sup>11</sup>

На 27 октомври / 9 ноември, събота – същия ден, в който се закрива художествената изложба на „Лада“ – хърватското певческо дружество „Коло“ дава голям благотворителен концерт в полза на „братските балкански народи“. Най-голямата звезда в програмата безспорно е оперната певица Мая де Строици, чиято слава е позната на българската публика от гастролите ѝ в Софийската народна опера през 1903-1904 г. Концертът, в който вземат участие и други известни изпълнители, преминава при изключителен успех в залата на гимнастическото дружество „Хърватски сокол“ и инкасира приход от 2 276.70 куни.<sup>12</sup>

Не остават по-назад и други популярни сдружения на хърватското общество, които според възможностите и интересите си вземат участие в благотворителното движение в полза на Балканския съюз. Гимнастическото дружество „Хърватски сокол“ организира специална „соколска вечер“, в която участват Федерацията

---

10 Obzor, N 303, 3.XI.1912.

11 Hrvatska, N 303, 6.XI.1912; N 305, 8.XI.1912; N 307, 11.XI.1912

12 Hrvatska, N 302, 5.XI.1912.

на Хърватските соколски дружества, Хърватския младежки клуб „Лисински“ и тамбурашкия оркестър „Младост“. Благотворителната вълна увлича и средношколската младеж, която по примера на възрастните също прави своя „ученическа вечер“ в полза на Червения кръст. Професор Рудолф Хорват изнася публична беседа за икономическите, политическите, културните и националните проблеми на Балканския полуостров. Академичните певчески дружества „Балкан“, „Крешимир“ и „Младост“ дават концерт, който с обявената в програмата възможност за танци привлича многобройна публика от средите на студентската младеж. Загребският дамски комитет, учреден с цел да изгради паметник на Щросмайер, открива акция за събиране на дрехи за сръбските, черногорските, българските и гръцките войски; Загребският клон на Конгрегацията „Сестри на милосърдието на Св. Викентий (Винко)“ – за санитарни материали; Търговско-занаятчийската камара – за кожуси, специално предназначени за българската войска; Съюзът на хърватските занаятчии – за опинци, само за сръбската войска.<sup>13</sup>

Заедно с тези частни инициативи на отделните дружества продължава да тече и кампанията на Гражданския комитет. Между големите дарители изпъкват Барон Владимир Туркович с 3 000 куни, д-р Медакович – 1 000, Загребският архиепископ Антун Бауер – 500 и др. Най-големият дарител обаче е общината на град Загреб, която внася на сметката на клуба 20 000 куни. Благотворителната акция се разпростира във всички по-големи градове на Хърватия, Славония, Далмация, Словения и Истрия. До края на 1912 г., т. е. до официално определения 60-дневен срок, там са събрани общо 330 000 куни в полза на страните от Балканския съюз. Първо място в благотворителността заема Загреб с 90 396. 11 куни, следван от Любляна – 68 444, Триест – 50 000, Сплит – 39 411, Дубровник – 30 000, Задар – 29 612, Осиек – 30 000 и т. н. Събраните средства периодично се изпращат на дружествата на Червения кръст в страните от Балканския съюз в следната пропорция: по 35 процента за сръбския и българския Червен кръст, 20 процента за черногорския и 10 процента за гръцкия.<sup>14</sup>

Още по-голяма сума е събрана в Босна и Херцеговина – 510 000

---

13 Obzor, N 306, 6.XI.1912, N 315, 15.XI.1912; Hrvatska, N 310, 14.XI.1912; N 312, 16.XI.1912; N 319, 25.XI.1912.

14 Hrvatska, N 309, 13.XI.1912; N 318, 23.XI.1912; N 336, 14.XII.1912; Obzor, 78, 20.III.1913.



куни, но там парите предварително са обявени само в полза на сръбския и черногорския Червен кръст. Така сръбската пропаганда разбира и пропагандира идеята за южнославянска ваимност.<sup>15</sup>

Хърватските вестници се стремят да информират своите читатели обективно и подробно за хода на войната по всички театри на военните действия на Балканите. Не може да не направи впечатление обаче, че докато по-значителните вестници имат свои специални дописници в Белград и Цетина или при щабовете на сръбската и черногорската армия, в България и в българската армия няма нито един хърватски кореспондент.

На фона на доскорошните многошумно рекламирани южнославянски манифестации рязко контрастира фактът, че сред 110-те военни кореспонденти, акредитирани към българската армия, сред които се набива на очи дори едно японско име, няма нито един хърватин.<sup>16</sup> Няма как да не се направи сравнение със Сръбско-българската война от 1885 г., защото ако тогава причината за игнорирането на сръбската гледна точка е била измяната на Сърбия спрямо идеята за южнославянска взаимност и солидарност, то през 1912 г. България все пак не воюва срещу нея, а срещу Турция. Дори и да не може (а и не бива) това да се вмени като пропуск или грешка само на българската пропаганда, хърватското предпочитание към сръбски информационни източници е във вреда колкото на българската кауза, толкова и на самата славянска идея. Във всеки случай за стимулирането на подобна тенденция допринася и строгата военна цензура, наложена в България и в българската войска, от която се оплакват не един и двама военни кореспонденти.

В крайна сметка става така, че сръбските успехи, представени с подробности – истински, преувеличени или измислени – получават по-голяма медийна тежест по страниците на хърватските вестници, отколкото българските победи в Тракия. По въпроса може да се пише много, но ще се ограничи само с един пример – с Кумановската и Лозенградската битка, които се разиграват приблизително по едно и също време на Македонския и на Тракийския оперативен театър.

Битката на Първа сръбска и т. нар. Втора съюзна армия за Куманово е пресъздадена с живописни подробности от най-различни гледни точки, включително и турска. Между другото тъкмо тя

<sup>15</sup> Hrvatska, N 336, 14.XII.1912.

<sup>16</sup> Шипчанов, И. Вестители на бойна слава. София, 1983

е най-интересна и красноречива. Оказва се, че турските офицери говорят за сръбската войска с нескрито презрение: „Истинската борба ще бъде срещу българите, това тук е шега“ – споделят те пред чуждите кореспонденти и ги уверяват, че на другия ден след битката ще бъдат във Враня. В крайна сметка турците така и не могат да повярват, че са били бити от сърбите. Славата обаче остава именно за тях.<sup>17</sup>

За сметка на това сведенията за българската победа при Лозенград достигат до хърватските вестници като далечно ехо. Първите вести се основават на българските военни бюлетините и на телеграмите на БТА. Тъкмо от тяхната лаконичност обаче се оплакват всички кореспонденти, а дори и най-добронамерените от тях трудно могат да оправдаят суровата българска цензура с примера на японците от Руско-японската война или с препратки към древните спартанци. Едва десетина дни след падането на Лозенград хърватският читател е могъл да узнае подробностите за тази победа по дописката на очевидец, чиито премеждия говорят сами за себе си. Авторът, санитар в една от мисиите на „Червения кръст“, прави правдиво и емоционално описание на невероятните български атаки, но не може да изпрати дописката си заради цензурата. Едва когато по-късно му се отдава случай да пътува до Русе за получаване на санитарни материали, той успява нелегално да се прехвърли на румънския бряг и от Гюргево да изпрати кореспонденцията си, преди да се върне в своята полева болница. Благодарение на това „провинение“, което българските военни власти без съмнение биха санкционирали сурово, хърватската общественост, а и европейският читател изобщо, научават нещо повече и от първа ръка за героизма на българския войник.<sup>18</sup>

Тогава не бива да учудва, че по страниците на хърватските вестници сръбската войска успява, в буквалния и в преносния смисъл, да постигне по-големи победи, отколкото в реалната война. Видяна от Загреб, през очилата на сръбския информационен монопол, тя сякаш е вездесъща – помита турците в Косово, разгромява ги при Куманово, преследва ги по Вардар, освобождава Македония, помага на черногорците при Шкодра и на българите при Одрин, прониква дълбоко в Албания, за малко да превземе Солун, появява се дори и при Чаталджа! По принцип, когато хърватските вестници

<sup>17</sup> Obzor, N 307, 7.XI.1912.

<sup>18</sup> Hrvatska, N 300, 2.XI.1912

описват развоя на Балканската война, на първо място стоят вестите за похода на сръбската войска, после за черногорската, едва след това за българската и на края за гръцката. Само най-големите победи при Лозенград, Люлебургаз или Одрин извеждат българите и България на първите страници.

Най-големият триумф на сръбската пропаганда на хърватска почва обаче е, че успява да разколебае дотогава твърдото становище на хърватското обществено мнение относно българския характер на мнозинството от населението в Македония. Това става очевидно в началото на 1913 г., когато излизат най-вече противоречията между съюзниците и главно между България и Сърбия за подялбата на Османското наследство. Тогава проличава, че дори иначе благосклонни към България и българите обществени среди в Хърватия вече са усвоили теорията на Йован Цвиич, според която мнозинството от населението в Македония няма ясно национално съзнание и може лесно да стане сръбско или българско, в зависимост от това към коя от двете държави ще бъде присъединено. Така, в името на славянството и благодарение на сръбската пропаганда, българите в Македония се превръщат в „славяни“. Затова, когато хърватските вестници съобщават статистически данни за жителите на освободените градове в Македония или за населението на областта изобщо, те ги наричат по-често славяни, отколкото българи, или пък посочват сърби там, където няма такива.<sup>19</sup>

От тук до следващата голяма победа на сръбската пропаганда има само една крачка и тя е направена по време на Междусъюзническата война. Именно тя е повратната точка за превръщането на южнославянската идея в югославянска, респективно югославска. Тогава всички хърватски вестници осъждат България по същия категоричен начин и със същия език, с който през 1885 г. порицават Сърбия.

Изключение от общия югославски, респективно просръбски тон, прави в. „Хърватска“, орган на Партията на правото. На 2/15 юли 1913 г. той излиза с редакционна статия с многозначителното заглавие „Банкрутът на славянството“. Статията започва така: „В името на славянството славяни унищожиха славянска България“. По-нататък статията разобличава Сърбия като главната виновница за Междусъюзническата война, изкористила славянската идея за

<sup>19</sup> Narodna odbrana, Osijek, N 279, 6.XII.1912, N 62, 15.III.1913, N 85, 14.IV.1913, N 93, 23.IV.1913.

своята великодържавна политика, и укорява хърватските вестници, които преди се въодушевявали от славянството, а сега са на страната на сърбите, черногорците, гърците и румънците, а косвено и на турците, които от всички страни нападат България.<sup>20</sup> Впрочем в. „Хърватска“ е единственият, който още в навечерието на Балканската война се съмнява в искреността на славянската идея и се изказва скептично за крайния изход на войната. Затова през 1913 г., сякаш с някакво мистично политическо ясновидство, но всъщност от трезвия исторически опит, правашкият официоз начертава новата политическа стратегия, която оттук насетне трябва да следва хърватското общество след пропадането на несъстоялата се славянска коалиция:

„Българите останаха верни на поетите задължения. Техните жертви за окончателното освобождение на балканските християни са толкова големи, че сега още не можем да ги осмислим. Загинаха много българи, хиляди ранени останаха да тежат на грижите на този храбър и пожертвувателен народ. И след всичко това сърбите му нанасят люти рани, като присвояват неоспорими български земи. Това е най-жалкият резултат за многобройните жертви в кръв и пари.

В негодуванието, обхванало българския народ заради ограбването му от сръбските шовинисти, хърватите виждат оправдан протест на достоен народ. Важна задача на хърватската национална политика е колкото се може по-сърдечно да се отнася към българския народ и да защитава националното равновесие в горната част на Балканския полуостров. Това е логична последица от програмата на Партията на правото – хърватите искрено ще поддържат обновена, уголемена и силна България, за да си осигурят по-добро бъдеще“.<sup>21</sup>

Политика на прагматичния интерес, опираща се на реални условия, а не политика на чувствата, изградена върху историческа митология – това е новото послание и новата тенденция, която в следващите десетилетия ще се бори срещу незаконнородения и самозван наследник на неославянското движение на Балканите – югославизма, респективно Югославия. Защото в крайна сметка именно тази нова идейно-политическа концепция и създадената на

---

<sup>20</sup> Hrvatska, N 509, 15.VII.1913.

<sup>21</sup> Hrvatska, N 467, 27.V.1913.

нейна основа държава лишиха за дълъг период от време българите, хърватите, словенците, черногорците, а дори и сърбите, от нормално общуване помежду им.

Когато става въпрос за хърватския интерес към българите в Одринска Тракия, непременно трябва да се каже нещо повече за дейността на хърватските католически мисии там. Сред тях на първо място изпъкват Загребските милосърдни сестри.

Загребските милосърдни сестри е популярно название на католическа конгрегация, която води началото си от XVII в. Основана е през 1633 г. от френския католически свещеник, впоследствие канонизиран, Св. Викентий от Пола (Saint Vincent de Paul, Sveti Vinko Paulski). Няколко години по-рано той основава ордена на лазаристите, който също оставя следа в българската история, предимно в Македония. По вариациите на неговото име понякога милосърдните сестри могат да се срещнат в българските извори и литературата като „викентинки”, „винкентинки”, „винченцинтки”. По-рядко в писмените сведения се използва наименованието „аграмки”, от Аграм – немско-унгарското название на Загреб. Най-често обаче ги назовават Загребски милосърдни сестри, така ще бъдат наричани и тук.

Дейността на Загребските милосърдни сестри е свързана със здравно-медицинското дело, образованието, възпитанието и изобщо с всичко онова, което може да се определи като *благодарителност*, разбираана не в днешния стеснен от предколедни медийни кампании смисъл на понятието до безвъзмездно (може би) дарение, най-често в паричен еквивалент, а като постоянно, системно и усърдно *творене на добро* в реални социални и практически измерения. По същия начин названието *милосърдни сестри*, макар да отразява една от най-важните страни на тяхната дейност, не е еднозначно на професията медицинска сестра, болногледачка, санитарка и пр., а е възплъщение на католическото съзнание за любов, солидарност и мисия.

В Хърватия милосърдните сестри идват през 1845 г., повикани от Загребския архиепископ Юрай Хаулик и настанени в построения за целта манастир, който и днес съществува в първоначалния си вид на улица Франкопанска в Загреб. Не бива да се бъркат със „Сестрите на Светия (Честния) Кръст”, които се основани през 1844 г. в Швейцария и от там бързо се разпростират в Австро-Унгария, повикани са от епископ Йосип Юрай Щросмайер през 1868

г. в Джаково, имат сходна, ако не и идентична духовност и дейност със Загребските милосърдни сестри и също като тях работят на полето на здравеопазването в България. Въпреки привидното външно сходство обаче Милосърдните сестри на Св. Викентий и Милосърдните сестри на Св. Кръст са две различни, напълно независими една от друга конгрегации.

След Берлинския конгрес, с оглед на политическите промени и перспективи на Балканите, България и българите придобиват ключово място в новата източна политика на Св. Престол. Заради наложената от Цариградската патриаршия схизма Българската екзархия се намира в деликатно междуцърковно положение, което подхранва униатските проекти на Римската курия. Към по-голяма активност по българските земи са потикнати действащите от порано католически ордени и конгрегации или са изпратени нови. По тази добре утъпкана тогава мисионерска пътека поемат и Загребските милосърдни сестри. По волята на папа Лъв XIII през 1881 г. те се установяват в Одрин.

Одринската мисия е първата задгранична мисия на Загребските милосърдни сестри. Тук отварят девическо училище, което се развива в педагогически лицей – т. нар. Институт „Мария Лурд(ска)” (т.е. Св. Богородица от Лурд, известно светилище във Франция). В следващите две десетилетия Загребските милосърдни сестри предприемат нещо като малка балканска инвазия, която по години, учреждения и градове изглежда така: 1890 г. – болница в Шкодра, 1896 г. – болница в Пловдив, 1897 г. – девическо училище в Призрен, 1900 г. – болница в градчето Калмети край Шкодра, 1903 г. – болница в Скопие и болница и девическо училище в Дуръс, 1905 г. – сиропиталище и училище в София, 1907 г. – училище в Малко Търново.<sup>22</sup>

Когато хърватските милосърдни сестри пристигат в Одрин, градът вече е култивирано поле за културно-религиозната дейност на Католическата църква. Първи през 1861 г. тук се явяват полските възкресенци, които основават и поддържат основно училище, пълна мъжка гимназия и духовна семинария. След тях през 1874 г. идват френските успенци, които имат колеж и духовна семинария. В края на столетието към тях се присъединяват и френските облатки, които поддържат девическо училище. Одрин в тази епоха е седали-

<sup>22</sup> Vračić, B., A. Kovačić. *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga s kućom maticom u Zagrebu 1845.–1995*. Т. II. Družbine filijale. Zagreb, 1998.

ще на Тракийския викариат за българите униати и в града резидира униатският епископ Михаил Петков. Формално католическите институции са отворени за всички народности, но фактически са насочени към българите, които преобладават сред учениците и възпитаниците на гимназиите, колежаите и семинариите, макар да са относително малцинство след турците и гърците. Не прави изключение от тази практика и Институтът „Мария Лурдска“.<sup>23</sup>

Учебното заведение на Загребските милосърдни сестри се развива до пълна гимназия и се утвърждава като елитно девическо училище не само в града, но и в цяла Одринска Тракия. То е структурирано в три степени – четири начални отделения, четири общообразователни прогимназиални класа и три педагогически гимназиални класа. Преподаването е главно на немски, а като втори чужд език в горните класове се изучава френски. На български език се преподава само предмета „Българска литература“, както и Закон Божи за учениците от православно изповедание. Предназначението на учебното заведение е да подготвя бъдещи учителки и възпитателки и затова в гимназиалните класове са застъпени редица педагогически дисциплини – възпитание, дидактика, методика и история на педагогиката. С оглед здравно-медицинската насоченост на Конгрегацията учениците изучават и предметите „Стопанство и хигиена“ и „Хоспитализиране“.

В навечерието на Балканската война лицейт наброява общо 202 ученички, от които 70 българки от Царство България и вилаетите, останалите гъркини, еврейки, арменки, туркини или представители на различни европейски националности. Ученичките в трите гимназиални класа са 38, от които 28 българки (25 от България и 3 от Турция). Прогимназиалните класове наброяват 72 ученички, от които 30 българки (15 от България и 15 от Турция). Преподавателското тяло се състои от 12 монахини, предимно хърватки, и две цивилни лица – учителка и учител. Двама католически свещеници – един от латински и друг от славянски обред – преподават часовете по Закон Божи съответно за ученичките от католическо

---

23 Ружнишки, А. О. О. Възкресенци и Българо-католическата гимназия в Одрин. Одрин, 1914, с. 26-30; Козанович, А. Институт „Мария Лурд“ в гр. Одрин. – В: Календар „Св. Кирил и Методи“. София, 1932, с. 70-74; Кертев, Г. Поляци и българи. Делото на отците възкресенци в Одрин 1863–1918. София, 1936, с. 60-65; Тодев, И. Създаване на Българо-католическата гимназия в Одрин. – Исторически преглед, 1987, № 1, с. 85-89.

и православно изповедание. Ръководителка на мисията и управителка на лицеза е сестра Мария Йосипа (Чурилович), а секретарка сестра Текла (Делач). На 18 май 1912 г. те изпращат изложение до българското консулство в Одрин, с което дават подробни сведения за структурата, програмата и персонала на лицеза и молят за ходатайство пред Министерството на народната просвета в София за признаването му като пълна девическа гимназия според българското законодателство. Избухналата само няколко месеца по-късно Балканска война не позволява това признаване да стане факт.<sup>24</sup>

До Балканската война дейността на Загребските милосърдни сестри в Одрин и изобщо сред българите минава незабележимо за хърватската общественост, за тях не се пише по вестниците, само по изключение попадат в хрониките на църковния печат. Тази медийна незаинтересованост рязко започва да се променя от 1911 г., когато българоуниатската общност в Одринския вилает (католици от източен или славянски обред) на практика минава под моралното и материалното попечителство на Хърватския и словенския апостолат „Св. Св. Кирил и Методий“. Това е църковно-мисионерна и набожна организация, поставила си за цел да разпространява, укрепва и отстоява католическото вероизповедание сред славянските народи, т. е. да пропагандира идеята и да събира средства за възстановяване на единството на западното и източното християнство под формата на църковна уния. Тя се появява сред хърватите по утъпкания вече кирило-методиевски път, който започва от Чехия, минава през Словения и стига до Хърватия.

Апостолатът „Св. Св. Кирил и Методий“ като организация се появява през 1891 г. сред чехите и словаците в Австро-Унгария. Главното му средище се намира във Велехрад, а основната членска маса е съсредоточена в Бърненската, Оломоуцката и Братиславската епархия, където през първото десетилетие на XX в. вече наброява около 50 хиляди членове. Тръгнала от чехите и словаците, новата Кирило-Методиева идея постепенно намира добър прием и сред словенците и хърватите. През 1907 г. Първият велехрадски конгрес препоръчва на словенските и хърватските католици да въведат организацията и дейността на Апостолата и в техните епархии. Първи успяват да сторят това словенците. През юли 1909 г. в Любляна по инициатива на Фран Гривец, известен католически

---

<sup>24</sup> ЦДА, ф. 336 К, оп. 1, а. е. 33, л. 71-72.



свещеник, богослов и църковен изследовател е учреден словенския Апостолат „Св. Св. Кирил и Методий“. Само за една година той увлича близо 10 хиляди последователи в стотина енории. Това експлозивно развитие свидетелства за традиционната привързаност на словенците към Кирило-Методиевото наследство. В края на следващата година словенският апостолат вече наброява около 20 хиляди членове. Негова отличителна характеристика е, че над половината от събраните средства (за първата година общо 2 361 крони) е предназначен за подпомагане на униатските църковни, училищни и благотворителни институции сред българите в Македония и Тракия, а остатъкът отива за подкрепа на католиците от източен обред в Босна и Херцеговина, словенците в чужбина и Велехрадската академия.<sup>25</sup>

В началото на 1910 г. Апостолатът „Св. Св. Кирил и Методий“ намира разпространение и сред хърватите. Освен от изостряне на интереса към Кирило-Методиевата символика и празничност, почвата за неговата поява е култивирана и от десетгодишната традиция на Хърватското католическо движение. Този феномен, свойствен за Западна Европа през втората половина на XIX в., идва с известно закъснение при хърватите. В най-общи линии католическите движения са опит за своеобразна модернизация и социализация на Католическата църква, стремеж за отваряне и приближаване към актуалните проблеми на обществото и защитна реакция срещу настъплението на либерализма и другите антиклерикални политически идеологии и практики. След Първия хърватски католически конгрес през 1900 г. са направени различни повече или по-малко успешни експерименти в това направление чрез учредяване на студентски и ученически организации, развитие на католическия печат и дори опити за партийно строителство.<sup>26</sup> Затова едва ли може да се говори за случайност, че тъкмо през 1910 г. се случват няколко важни събития – първото честване на Славянските апостоли сред хърватите, масовото участие на хърватски представители в различните мероприятия на Вторият подготвителен славянски събор в София и умножаването на католическите инициативи в хърватското общество, включително и учредяването на Християн-социалната партия на правото. По-скоро следва да се приеме, че

<sup>25</sup> Katolički list, N 18, 05.V.1910; N 28, 14.VII.1910.

<sup>26</sup> Hrvatski katolički pokret. Zagreb, 2002; Kristo, J. Hrvatski katolički pokret (1903.–1945.). Zagreb, 2004.

става въпрос за естествено назряване, развитие и преплитане на няколко мощни идейни и обществени процеса – Кирило-Методиевото наследство, неославизма, католическото движение. От тази социална динамика се ражда и Хърватският апостолат „Св. Св. Кирил и Методий“.

На 8 януари 1910 г. идеята е утвърдена от Загребската архиепископия, а на 27 февруари е одобрена и от гражданската власт. На 21 април е избран седемчленен Управителен комитет с мандат от три години. Повечето от неговите членове са същевременно и активни дейци на Хърватското католическо движение. Такива са например председателят Йосип Ланг, ректор на Загребската семинария (по-късно викарен епископ на Загребската архиепископия), секретарят Камило Дочкал, хърватски свещеник от чешки произход, Йосип Пазман, редактор на „Католички лист“ и преподавател в Богословския факултет на Загребския университет (а през учебната 1912-1913 г. и негов ректор) и др. Първата проява на Управителния комитет е изпращането на позив до енорийските свещеници, с които да ги прикани да се включат в дейността на новооснованата организация. Учредяването на Апостолата и неговите уставни цели са популяризиращи и от католическия печат. Уставът впрочем е кратък и достъпен за възможно най-широк кръг последователи. Членовете на Апостолата задължават да се молят за напредъка на католическите мисии сред източните християни и да ги подпомагат със скромна парична подкрепа. Членският внос е определен на 2 филера месечно или 24 филера годишно, наистина дребни суми, но се очакват и по-големи дарения. Свещениците пък поемат задължението да отслужват най-малко една литургия за апостолата и то на датите 14 февруари – Св. Константин Кирил Философ, 6 април – Св. Методий, и 5 юли – Св. Св. Кирил и Методий. Освен в Загребската епархия, където за кратко време се записват две-три хиляди души, Апостолатът „Св. Св. Кирил и Методий“ се развива и в Крижевацката епархия за католиците от източен обред (или гръко-католиците, както са популярни сред хърватите). До края на годината там вече има близо 400 членове.<sup>27</sup>

Хърватският апостолат „Св. Св. Кирил и Методий“, дори повече от словенския си аналог, съсредоточава своите усилия върху подпомагането на католическите мисии сред българските униати,

<sup>27</sup> Katolički list, N 18, 05.V.1910; N 26, 29.VI.1911; N 44, 31.X.1912.

по-специално тези в Одринска Тракия. По всяка вероятност първите контакти са направени през лятото на 1910 г., когато през Загреб на път за Рим и Ватикана минава управителят на католическата семинария „Св. Св. Петър и Павел” в Одрин Сатюрнен Об. В това духовно учебно заведение, което френските успенци поддържат в одринското предградие Караагач от 1874 г., учат изключително български деца от Одринския вилает. След срещата си с папа Пий Х о. Сатюрнен Об по обратния път отново минава през Загреб. При едно от двете си посещения в града той очевидно е установил връзка с църковната администрация на Загребската архиепископия и Управителния комитет на Апостолата „Св. Св. Кирил и Методий”, защото на 8 септември 1910 г. в. „Католички лист” публикува голяма статия за неговата мисия. Автор на статията е лично секретарят на апостолата Камило Дочкал. Той не пропуска да отбележи, че в успенската семинария в Одрин (Кара Агач) тогава учат 30 български младежи. По-важното е, че чрез тази публикация авторът оповестява, че Апостолатът „Св. Св. Кирил и Методий” в Загреб поема своеобразно попечителство или шефство над семинарията, като се задължава да осигурява по един хляб дневно за всеки ученик, т.е. да го субсидира със скромна сума за тяхната прехрана. Затова и статията е озаглавена: „Семинарията в Кара-Агач и делото на ежедневния хляб”.<sup>28</sup>

Роден от процеса за възраждане на Кирило-Методиевото наследство сред хърватите, Апостолатът „Св. Св. Кирил и Методий” от своя страна допринася за утвърдаване на Деня на Славянските апостоли като национален празник на хърватския народ. Членовете му участват най-активно във всички инициативи, а църковният печат начело с в. „Католички лист”, орган на Загребската епархия, ги хроникара и популяризира по своите страници. През 1911 г. празникът се обогатява с нови елементи и ритуали. Особен акцент на кирилометодиевото честване тогава придават два юбилея на униатската общност в Хърватия – 25 години от освещаването на църквата „Св. Св. Кирил и Методий” в Загреб и 300 години от основаването на Крижевацката епархия.<sup>29</sup>

И през 1911 г. Празникът на Славянските апостоли дава повод

---

28 *Katolički list*, N 36, 08.IX.1910.

29 Елдърров, С. Празникът на Славянските апостоли Кирил и Методий в Хърватия (1910–1914). – В: Държава, общество и култура на българи и хървати VII–XXI в. София, 2009, с. 255-256.

на в. „Католички лист” да припомни на своите читатели за съдбата на българските униати. Още в неговото навечерие вестникът публикува две статии на Павел Христов за живота и делото на българския монах Пантелеймон, допринесъл много за утвърждаване на униатското движение в Одринско през 60-те години на XIX в.<sup>30</sup> Авторът – успеенец от източнославянски обред и суперитор на успешната мисия в с. Мустратли, недалеч от Одрин (дн. с. Мустрок, Свиленградско) – пребивавал няколко дни в Загреб като гост на Апостолата, за да изнесе лектория в архиепископската семинария за състоянието на Българската уния в Македония и Одринско и за легендарния Пантелеймон. Въпреки благозвучното българско име, в действителност той е французин и истинското му име е Христофор Порталие. От дългогодишното си пребиваване сред българите обаче научава перфектно езика и до такава степен се приобщава към националните възжеления на българския народ, че България за него става втора родина и никой не го възприема като чужденец. Именно като „български мисионер” го представя и загребският католически вестникът. Малко по-късно в Загреб пребивава и успеенецът Методий Устичков, българин от Щип и енорийски свещеник в Ямбол, който също изнася беседи за българското униатство.<sup>31</sup> В три последователни броя през август 1911 г. под формата на обширни уводни статии „Католички лист” публикуван историческия очерк „Движението около унията в България през 1860 год.” Той припомня обстоятелствата около възникване на униатското движение в България като резултат от борбата на българския народ за църковна и национална еманципация от Цариградската патриаршия и елинизма, която още навремето вестникът внимателно следи и отразява.<sup>32</sup> Дали текстът е дело на Методий Устичков не става ясно, тъй като авторът не е посочен.

През 1912 г. Апостолатът „Св. Св. Крил и Методий” вече наброява близо 7000 членове в Загребската епархия и около 5000 в Крижевацката, при това само в 8 енории.<sup>33</sup> Църковните власти насърчават членовете му да участват най-активно в честванията на новия народен празник, а в една статия във в. „Католички лист” секретарят на Управителния комитет Камило Дочкал изрично под-

---

30 Katolički list, N 18, 14.V.1911; N 19, 17.V.1911.

31 Katolički list, N 44, 31.X.1912.

32 Katolički list, N 31, 03.VIII.1911; N 32, 10.VIII.1911; N 33, 17.VIII.1911.

33 Katolički list, N 7, 15.II.1912.; N 10, 7.III.1912.

чертава връзката между апостолската и мисионерската дейност на Кирил и Методий и потребностите на съвременното мисионерство за славянско единство: „И ние трябва да бъдем апостоли, мисионери, славянски мисионери – всеки кой както може“. За да разпали още повече славянското съзнание и самочувствие на сънародниците си, авторът посочва католиците в Германия, които дават по 6 милиона крони годишно за мисионерска дейност, а също и Люксембург с население от 230 хиляди души, но с дарения за 100 хиляди крони. Като пример за подражание обаче той изтъква дейността на Словенския апостолат „Св. Св. Кирил и Методий“, който подпомага българските униати с по 10 хиляди крони годишно и по чиято инициатива в Одрин е основано свещеническо братство.<sup>34</sup>

Действително, през 1911 г. по инициатива на словенския духовник Фран Гривец, основател на Словенския апостолат и голям българофил, в Одрин е учредено Свещеническото дружество „Св. Св. Кирил и Методий“ с цел да подпомага униатското движение в Тракия. Членовете на дружеството се делят на действителни и благотворителни. Първите могат да бъдат само свещениците, българи и чужденци, а вторите се набират от миряните. Дружеството се управлява от Главен комитет с председател, трима членове, от които един мирски свещеник, един успенец и един възкресенец, секретар и касиер. Последната длъжност по устав трябва да се заема винаги от управителя на българската, т. е. успенската семинария в Караагач (Одрин). Длъжностите са разпределени на учредителното събрание по следния начин: епископ Михаил Петков, апостолически викарий на Тракийската епархия – председател; Петър Марков, енорийски свещеник в Одрин, възкресенец о. Никола Димитров, енорийски свещеник в Соуджак, и успенец Ксавиер Лавердюр, провинциал на ордена – членове; Иван Бонев, енорийски свещеник в Акбунар – секретар; Сатюрнен Об, управител на семинарията в Караагач – касиер. На длъжността „визитатор на викариата“, нещо като инспектор и надзорник на цялата организация, е назначен Павел Христов.<sup>35</sup>

За да не остане по-назад от словенския си аналог, Хърватският апостолат „Св. Св. Кирил и Методий“ още през първата година дарява 600 крони на новооснованото дружество. Заедно с това в „Католички лист“ е публикувана обширна статия за създаването на

<sup>34</sup> Katolički list, N 27, 04.VII.1912.

<sup>35</sup> Katolički list, N 16, 18.IV.1912.

Свещеническото дружество „Св. Св. Кирил и Методий“ в Одрин, както и редица други материали, които приканват за по-голяма финансова подкрепа за българските униати. През 1912 г. тази подкрепа вече надхвърля 2 000 крони годишно и с част от тези пари започнали да излизат две български списания. Ръководителите на Хърватския апостолат обаче си поставят амбициозната задача да увеличат своята подкрепа за българските униати поне с 2 500 крони.<sup>36</sup> Трябва да се изтъкне обаче, че двата Апостолата – хърватският и словенският – работят в тясно сътрудничество и координация помежду си, като клонове на една и съща организация с център във Велехрад. През пролетта на 1912 г. под председателството на епископ Йосип Ланг в Загреб се провежда общо заседание на делегати на управителните комитети от Загребска, Крижевацка и Люблянска епархия, които обсъждат състоянието на организацията и дейността на мисиите. Взето е решение занапред хърватският и словенският комитет да влязат в колкото се може по-тесни връзки за ефективно подпомагане на униатското движение на Балканите.<sup>37</sup>

През 1913 г. честването на Празника на Славянските апостоли е трябвало да покори още по-висок обществен връх, въпреки или по-скоро именно заради разгара на остра политическа криза в Хърватия. Тази година освен това се оказва наситена с много славянска символика. От една страна, навършават се 1050 години от мисията на Кирил и Методий във Великоморавия, а следователно и 50 години от първото голямо възпоменание на това събитие през 1863 г., толкова тясно свързано с личността и дейността на епископ Йосип Юрай Щросмайер. От друга страна, тъкмо за 1913 г. е планиран Славянският събор в Петербург, след Първия подготвителен събор в Прага през 1909 г. и Втория подготвителен събор в София през 1910 г. Тогава сякаш събитията от съвременността – поне във вида, по който ги виждат и тълкуват обикновените хора – свидетелстват за триумфа на славянството на Балканския полуостров: „братята“ българи, сърби и черногорци са поставили Османската империя на колене, Балканската война завършва с грандиозната победа на обединеното българско и сръбско войнство при Одрин, всички таят надежда за справедлив мир и нови промени в Европейския югоизток.

---

36 Katolički list, N 27, 04.VII.1912.

37 Katolički list, N 16, 18.IV.1912.

За лош късмет, сякаш да оправдае фаталистичната мистика на нумерологията, 1913 г. се оказва твърде неблагодарна спрямо големите надежди, с които е натоварена славянофилската идея и кирило-методиевската празничност сред хърватите. Вместо с очаквания триумфален и справедлив мир, Балканската война завършва като Междусъюзническа и нанася смъртоносен удар на славянската идея. Въпреки това хърватските католици не забравят българите в Одринска Тракия, за които в последните две – три години са научили немалко от църковния печат.

Дейността на Хърватския Апостолат „Св. Св. Кирил и Методий“ през 1913 г. всъщност минава изцяло под знака на разоренето на тракийските българи. Зверските изстъпления, насилия и жестокости, извършени от редовната турска войска и башибозушките банди, които с политическия език на съвременната епоха не могат да бъдат описани по друг начин, освен като геноцид и етническо прочистване, предизвикват искрено възмущение сред хърватската общественост, чието славянофилско съзнание в онзи момент достига връхната си точка. На 8 декември 1913 г. в голямата зала на Музикалния институт в Загреб се провежда тържествена конференция на Апостолата „Св. Св. Кирил и Методий“. Датата не е подбрана случайно – това е Празникът на Непорочното зачатие на Дева Мария по католическия календар, а същевременно и патронен празник на всички Мариини конгрегации, т. е. религиозни общности, посветени или поставени под покровителството на Дева Мария (Св. Богородица). За Апостолата „Св. Св. Кирил и Методий“ следователно това е втората най-важна дата след 5 юли, поради което на събитието са предстанвени, освен ръководителите и активистите на организацията, също и висши духовници на Католическата църква в Хърватия. Присъства лично отскоро назначеният хърватски бан Иван Шкрлец Ломницки заедно с мнозина висши представители на местната гражданска и военна власт. Така на практика зад пробългарската кауза на Апостолата застава както Католическата църква, така и държавната администрация на Хърватската бановина. Макар темата на конференцията официално да е обявена като „Непорочното зачатие и Апостолата „Св. Св. Кирил и Методий“, и трите доклада са посветени само и изключително на съдбата на българите и българските униати в Одринска Тракия и Македония.

Първият доклад е изнесен от Крижевацкия униатски епископ

Юлий Дрохобецки, който обръща по-голямо внимание на историческата роля на Македония за християнството и славянството като родина на Кирил и Методий и затова настоява за още по-строга осъждане на извършените насилия. „Македонските и тракийските българи в по-голямата си част са побягнали пред нечуваните зверства на турците и гърците, които са им разрушили и опожарили селата“ – подчертава ораторът, като уточнява, че по-голямата част от униатските бежанци сега са съсредоточени около Пловдив и Ямбол и имат нужда от помощ. След него взема думата Дионисий Няради, член на Управителния комитет на Апостолата, който съобщава много конкретни факти за трагичната участ на българските униати в Македония и Одринска Тракия. Специално за Одринска Тракия той се позовава на писмата на енорийския свещеник в Ямбол Методий Устичков и неназован успенец от Караагач, които подробно описват турските зверства над тракийските българи изобщо и над униатите в Лизгяр, Елягюню, Акбунар, Мостратли, Соуджак и други села в частност. Част от тях успели да се спасят направо в България, други временно намерили убежище в Одрин. Само в успенската семинария и мисия в Караагач по това време се струпали над 2 000 българи, главно жени и деца. Загребският архиепископ Антун Бауер обръща внимание на необходимостта от засилване на дарителството и благотворителността за дейността на католическите мисиите. Впрочем освен като публична манифестация на пробългарски чувства, тържествената конференция е организирана и като благотворително събитие. Само от нея в касата на Апостолата постъпват около 2 000 крони, предназначени за униатските бежанци.

Католическият печат в Загреб и другите хърватски градове, както впрочем и цялата хърватска преса, подробно информира обществеността за съдбата на българите в Одринска Тракия. „Католички лист“ посвещава цял брой на тържественото събрание на Апостолата „Св. Св. Кирил и Методий“, като прави обширни резюмета на изнесените доклади и публикува писмото на Методий Устичков.<sup>38</sup> Пълните текстове на докладите са събрани и отпечатани през 1914 г. в отделна брошура със заглавие „Апостолатът „Св. Св. Кирил и Методий“ и Св. Съединение“.<sup>39</sup> На същата тема е посветена и брошурата на Камило Дочкал „За мисионерската

<sup>38</sup> Katolički list, N 50, 11.XII.1913.

<sup>39</sup> Apostolat sv. Ćirila i Metodija i Sv. Sjedinjenje. Zagreb, 1914.



длъжност на хърватските католици спрямо разделените славянски братя”. На основата на писма на свидетели – енорийски свещеници, мисионери и милосърдни сестри – той описва съдбата на конкретни български селища със значително или преобладаващо униатско население през Балканската и Междусъюзническата война – Мостратли, Акбунар, Покрован, Каяджик, Лизгар, Елягюню и др. в Одринска Тракия, Кукуш, Пирава и Муин в Македония.<sup>40</sup>

Отзвукът от разорението на тракийските българи и събитията в Македония по време и непосредствено след Втората балканска или Междусъюзническата война бележат своеобразен връх в интереса на хърватския католически печат към тракийските и македонските българи. Разбира се, църковно-религиозната специфика на изданията предполага и обяснява съсредоточаването на този интерес главно върху българските униати. В два броя на „Католички лист” Камило Дочкал публикува обширния очерк „Съединената църква в България преди и след Балканската война”, която представлява обективно документално свидетелство, съставено по устни и писмени сведения на Павел Христов, Херман Гислер, Методий Устичков, Иван Бонев и други католически свещеници от Македония и Тракия, българи и чужденци. Първата част е посветена на Тракийския апостолически викариат, чийто диоцез обхваща не само Одринския вилает, но и България. Той наброява общо 4 350 униати, 20 енории и 27 свещеници (16 мирски и 11 орденски, от които 8 успенци и 3 възкресенци). От тях на само на Одринския вилает принадлежат 3 350 българи униати, 10 енории и 16 свещеници. Следва подробно описание на униатските енории, храмове, свещеници и институции в Одринска Тракия, създадени и функциониращи главно за българите. Данните и статистическите сведения вече са познати на българската историография от други източници, но в случая е по-важно да се изтъкне, че чрез тях хърватската общественост до голяма степен се запознава и със съдбата на тракийските българи изобщо. Никога друг път, освен през 1912, 1913 и 1914 г., хърватският читател не е имал случай да навлезе толкова дълбоко в географията и топографията на Одринска Тракия. Екзотични имена на тракийски села и одрински квартали от рода на Каяджик, Елягюню, Лизгар, Дервишка могила, Керишхане, Караагач и Каик,

---

<sup>40</sup> Dočkal, K. O misinskoj dužnosti katoličkih Hrvata spram slavenske raskolne braće. Zagreb, 1914.

или имена на български духовници като епископ Михаил Петков, Методий Устичков и Иван Бонев, които днес са забравени и в България, но тогава са били близки до сърцето и душата на мнозина хървати.<sup>41</sup>

Празникът на Славянските апостоли Кирил и Методий в Хърватия възниква и се утвърждава като културна манифестация, символ на борбата срещу чуждото влияние в областта на образованието и културата, и като инструмент за утвърждаване на идеята за славянския произход, традиция и солидарност като част от националната идентичност на хърватите. От същите идейно-политически и културно-национални корени черпи своята сила и Хърватският апостолат „Св. Св. Кирил и Методий“. Яркото присъствие на темата за съдбата на българите в Одринска Тракия в неговата дейност е едно от конкретните проявления на тази славянска взаимност, която пронизва историята на българо-хърватските отношения през вековете.

---

41 Katolicki list, N 12, 19.III.1914; N 14, 02.IV.1914. По-подробно за съдбата на тракийските униати в Балканската война вж: Елдъров, С. Католическата църква, тракийските униати и Балканската война (1912–1913). – В: Известия на Тракийския научен институт. Т. 8. С., 2008, с. 38-56.